

ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΝ ΕΤΟΣ 1958—1959	ΜΑΪΟΣ — ΙΟΥΝΙΟΣ 1959	Θ' ΤΟΜΟΣ	ΑΡΙΘ. ΤΕΥΧΟΥΣ 9-10
-------------------------------	----------------------	-------------	------------------------------

« ΔΥΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΙ: Ο ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΣ ΚΑΙ Ο ΤΕΧΝΙΚΟΣ »

ΥΠΟ ΤΟΥ κ. ΛΕΟΝΤΟΣ ΜΑΚΚΑ

Κυρίες καὶ Κύριοι,

Ἀφοῦ θερμότατα εὐχαριστήσω τόσο τὴν Ἀνωτάτη Βιομηχανικὴ Σχολὴ ποῦ με φιλοξενεῖ ἀπόψε μεταξὺ τῶν ὁμιλητῶν της, ὅσο καὶ σᾶς ποῦ δεχθήκατε νὰ ἔλθετε νὰ με ἀκούσετε, θέλω ἀμέσως νὰ εἰσέλθω εἰς τὸ θέμα μου. Καὶ πρὶν ἀπ' ὅλα, ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή, νὰ δώσω ἀπάντησι στὸ ἐρώτημα ποῦ ἔθεσα σὰν τίτλο τῆς ὁμιλίας μου. Ὑπάρχουν, ἄρα γε, ἐρώτησα, δύο πολιτισμοὶ : ὁ πνευματικὸς καὶ ὁ τεχνικὸς ; Καὶ χωρὶς καμμιά ἀναβολή, θὰ διατυπώσω τὴν ἀπόκρισί μου : Ὁχι ! Ὁ πολιτισμὸς εἶναι ἓνας καὶ ἀδιαίρετος. Ὁ πολιτισμὸς ἔχει μιὰ ἐνιαία πηγὴ, μιὰ ἐνιαία συγκρότησι, μιὰ ἐνιαία πορεία. Ὁ δὲ σκοπὸς μου, στὴν σημερινή μου διάλεξι, εἶναι τριπλὸς : α) νὰ τὸ ἀποδείξω, β) νὰ ἀναλύσω τὰ προβλήματα ποῦ προκύπτουν σήμερα ἀπ' αὐτὴν τὴ διαπίστωσι καὶ γ) νὰ ἐπιχειρήσω καὶ μερικές λογικές, νομίζω, προβλέψεις γιὰ τὴν μελλοντικὴ ἐξέλιξι αὐτοῦ τοῦ ἐνιαίου πολιτισμοῦ.

Α'.

Τί εἶναι, πρῶτα-πρῶτα, πολιτισμὸς ;—γιὰ νὰ συνεννοούμεθα. Πιστεύω ὅτι πολιτισμὸς εἶναι *ἡ μοῖρα τῆς ἀνθρώπινης γνώσεως καὶ ἐξελίξεως, ὅπως διαμορφώνεται διαδοχικὰ ἀπὸ τὴν ἐξερεύνησι τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ μας κόσμου καὶ ἀπὸ τὶς δυνατότητες ποῦ ἔτσι προσφέρονται σὴν ἀνθρωπότητα νὰ χαρίσῃ στὸν ἑαυτὸ της ὅσο τὸ δυνατόν ὑψηλότερο βᾶθος καὶ ἐντονώτερο γόητρο, καὶ βαθύτερες καὶ περισσότερες ἱκανοποιήσεις σὲς πολυποίκιλες ἀνάγκες, σὲς ἀμέτρητες φιλοδοξίες καὶ στὰ ἀκόρεστα ἐνδιαφέροντά της.*

Αὐτὸ λοιπὸν τὸ σύνολον τῶν ἐπιδιώξεων ποῦ ἐπήγασαν ἀπὸ τὸ ἔνστικτο τοῦ πρώτου πλάσματος καὶ ποῦ, μέσῳ ἀναριθμητῶν σταδίων, φάσεων, ἐξελίξεων καὶ λοξοδρομιῶν, ἔφθασαν στὴν τωρινὴ ἀκατανίκητη προσπάθεια τῶν σοφῶν μας νὰ γνωρίσουμε ὅλες τὶς σφαῖρες, ὅλες τὶς πτυχές, ὅλους τοὺς νόμους καὶ ὅλα τὰ αἰνίγματα ὀλοκλήρου τοῦ Σύμπαντος, — αὐτὸς ὁ ἀγὼν, τοῦ ὁποῖου ἡ ἀφετηρία χάνεται στὰ βᾶθη τῶν αἰώνων καὶ σημειώνεται εἴτε θρησκευτικὰ, εἴτε μυθολογικὰ, εἴτε ἐπιστημονικὰ σὰν πρώτη αἰτία καὶ σὰν πρώτη ἀρχή, (μόνο καὶ μόνο γιὰ τὸ ἀνθρώπινο μυαλὸ δὲν μπορεῖ νὰ συλλάβῃ κάτι ποῦ

οὔτε ἀρχὴ οὔτε τέλος ἔχει στ' ἀλήθεια), — αὐτὸς ὁ ἀγὼν, μόλις τὸν ἀνέλαβε ὁ πρωτόγονος κι' ὄλας ἄνθρωπος εἶτε τῆς Προϊστορίας, εἶτε τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, εἶτε τῆς οἰασθήποτε Μυθολογίας, ὑπῆρξε ἀμέσως ἓνας ἀγὼν πνευματικὸς καὶ τεχνικὸς συγχρόνως.

Καὶ ἡ ἐξήγησις εἶναι ἀπλουστάτη : διότι ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος, μόλις αἰσθάνθηκε τὴν ἀνάγκη, εἶτε νὰ κατακτήσῃ τὴν τροφή του, εἶτε νὰ ἀμυνθῆ γιὰ τὴ ζωὴ του, εἶτε νὰ περιφρουρήσῃ τὴν ὑγεία του, εἶτε νὰ ἀσφαλίσῃ καὶ νὰ αὐξήσῃ τὰ ὑπάρχοντά του, δὲν μποροῦσε νὰ τὸ κατορθώσῃ παρὰ ὑπὸ τὶς τρεῖς ἀκολουθούτους προϋποθέσεις : νὰ εὐρὴ γύρω του μὲ τὴν παρατηρητικότητά του τὰ ἀπαραίτητα ὑλικά, νὰ χρησιμοποίησῃ τὶς φυσικὲς δυνάμεις κατασκευάζοντας ἐργαλεῖα, ὄργανα, τὶς πρῶτες δηλ. μηχανές, ἀλλὰ πρὶν ἀπ' ὅλα νὰ σκεφθῆ, νὰ ἐπινοήσῃ, νὰ προεκτείνῃ τὴν ἰσχύ του καὶ τὶς δυνατότητές του μέσῳ τῆς πνευματικῆς του δυναμικότητος. Ἡ κινήτηριος ἐπομένως ἐνέργεια του ἦταν πνευματικὴ, ποὺ ἐφεύρισκε τεχνικὰ μέσα γιὰ νὰ γίνῃ ἀποτελεσματικὴ. Καὶ αὐτὸ τὸ ἴδιο —σὲ ἀπίθανα βέβαια πλατύτερη καὶ μεγαλοπρεπέστερη κλίμακα—αὐτὸ τὸ ἴδιο συνεχίζεται καὶ σήμερα καὶ θὰ συνεχισθῆ κ' αἰωνίως.

Θέλετε ἀποδείξεις ; Οἱ παλαιοντολόγοι μιλοῦν γιὰ τὴν παλαιολιθικὴν, γιὰ τὴν μεσολιθικὴν, γιὰ τὴν νεολιθικὴν καὶ γιὰ τὴν μεταλλικὴν ἐποχὴν, δηλ. γιὰ τοὺς κατ' ἐξοχὴν τεχνικοὺς πολιτισμοὺς, ποὺ χτυπητὰ μὲ αὐτὰ τὰ τεχνικὰ ὀνόματά των τοὺς κατατάσσουν καὶ τοὺς ἐπισημαίνουν. Ἄλλὰ καὶ ἡ Παλαιὰ Διαθήκη μιλεῖ στὴν ἀρχὴ-ἀρχὴ γιὰ τὸ περικάλυμμα τῶν φύλλων τῆς συκῆς ποὺ —μὲ κάποιον τεχνικὸν βέβαια τρόπο— ἔρραψαν οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι, γιὰ νὰ συγκαλύψουν τὴ γυμνότητά τους, καὶ γιὰ τὸ ρόπαλο —τεχνικὸ κατασκευάσμα κι' αὐτὸ— μὲ τὸ ὅποῖον ὁ Κάϊν σκότωσε τὸν Ἄβελ. Τέλος, καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Μυθολογία, γιὰ νὰ σημειώσῃ τὴν ἑναρξιν τῆς ζωῆς, προβάλλει τὸν Προμηθεά Πυρφόρον, ποὺ ἔδωσε τὴν εὐχέρεια στὸν ἄνθρωπο, χρησιμοποιῶντας τὴ φωτιά, νὰ δημιουργήσῃ τεχνικὸν πολιτισμὸν καὶ νὰ λατρέψῃ μάλιστα καὶ τὸν βιομήχανον Ἡφαιστον ὡς ἓναν ἀπὸ τοὺς δώδεκα θεοὺς του. **Ὡστε πνεῦμα καὶ τεχνικὴ πάντως ξεκίνησαν μαζί,** στὰ πλαίσια μιᾶς κοινῆς προσπάθειας, μὲ κοινῆς πατρότητος γονιμότητα καὶ μὲ ἀλληλένδετη τὴν εὐθύνη καὶ τὴν τιμὴν, στὸν δρόμον ἑνὸς ἐνιαίου καὶ ἀδιαχώριστου στατιστικὰ του πολιτισμοῦ.

Ἄλλὰ κι' ὅλοι οἱ μετέπειτα αἰῶνες τί ἀπέδειξαν ; Τί ἄλλο ἢν μὴ **τὴν ἀκατάπανστη ἀλληλεπίδραση τοῦ πνευματικοῦ καὶ τοῦ τεχνικοῦ στοιχείου στὴν πορεία τῆς ἀνθρωπότητος ;** Βέβαια, ἐν ἀρχῇ ἦν πάντοτε τὸ πνεῦμα. Ἄλλὰ καὶ τὸ πνεῦμα μόνο του τί θὰ ἔκαμε ἂν δὲν ὑπῆρχαν οἱ ὑλικές καὶ ἐνεργειακές δυνάμεις τῆς Φύσεως, ποὺ νὰ τὶς ἀξιοποιήσῃ ; Πάλι, ἡ ἐπικράτησις τῶν νέων αὐτῶν τεχνικῶν δυνατοτήτων —οἱ διαρκῶς δηλ. καὶ τελειότεροι τεχνικοὶ πολιτισμοὶ— μήπως δὲν ἐπέτρεψαν τὴν ἀκόμη ἀρτιώτερη ἀνάπτυξιν —συχνὰ μάλιστα καὶ τὴν μετατροπὴν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ; Πῶς π.χ. χωρὶς τὴν τυπογραφίαν θὰ ἐγενικεύονταν ἡ ἐκπαίδευσις καὶ ἡ μόρφωσις τοῦ ἀνθρώπου ; Πῶς, χωρὶς τὴν ναυπηγικὴν καὶ τὴν πυξίδα, θὰ γίνονταν ὅλη ἡ γῆ προσιτὴ, γνωστὴ καὶ ἀξιοποιήσιμη στὸν ἄνθρωπον ; Πῶς, χωρὶς τοὺς τροχοὺς καὶ τοὺς ἵππους —ἀπὸ τὰ ζωντανὰ δηλ. ἄλογα, ἕως τὴν εἰς ἵππους δύναμι τῶν ἀτμομηχανῶν, τῶν αὐτοκινήτων καὶ τῶν ἀεροπλάνων,

— πῶς θὰ ἐπικοινωνοῦσαν οἱ ἄνθρωποι σὲ ἀπόστασι μεγαλύτερη ἀπὸ τὸ μᾶξιμουμ τῶν 40 χιλιομέτρων πού ἔτρεξε ὁ μαραθωνοδρόμος τῆς ἀρχαιότητος;

Τεχνικός βέβαια πολιτισμός δὲν θὰ ὑπῆρχε δίχως τὴν σύλληψι, δίχως τὸν σπινθῆρα τοῦ πνεύματος. Ἄλλὰ καὶ ἡ διαρκῶς αὐξοῦσα ἀκτινοβολία τοῦ πνεύματος θὰ ἦταν μὲ τὴν σειρά τῆς χλωμῆ καὶ ἀνεξέλικτη, δίχως τὰ ὄπλα πού τοῦ προμηθεύει ὁ τεχνικός πολιτισμός. Κ' ἔτσι ὁ ἀκατάλυτος ἀλληλοεπηρεασμός τῶν δύο αὐτῶν στοιχείων — τοῦ πνεύματος πού ἀξιοποιεῖ τὴν ὕλη καὶ τῆς ὕλης πού ἐξυπηρετεῖ τὸ πνεῦμα, — τῆς μηχανῆς πού κατευθύνει τὴ ζωὴ καὶ τῆς ζωῆς πού ζωντανεύει τὴ μηχανή — εἶναι αὕτη αὕτη ἡ ἱστορία τοῦ ἐνιαίου πολιτισμοῦ. Μοῦ φαίνεται δὲ τόσο ἐξώφθαλμη καὶ αὐταπόδεικτη αὕτη ἡ ἀλήθεια καὶ τόσο κοινότοπα καὶ χιλιοειπωμένα ἴσως τὰ λόγια μου αὐτά, ὥστε διερωτῶμαι πῶς εἶναι δυνατόν νὰ γίνεται τόσο συχνὰ ἢ ἐκ πρώτης ὄψεως τόσο ἀκατανόητη διάκρισις πού κάθε μέρα ἀκοῦμε, μεταξύ πνευματικοῦ καὶ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ;

Αὐτὸς ὁ μῦθος περὶ ἐνὸς αὐθύπαρκτου καὶ ἴσως μάλιστα καὶ ἀντιπνευματικοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ, ὀφείλεται, νομίζω, *σὲ τρεῖς λόγους*: Πρῶτα-πρῶτα, *σὸ φαινόμενον τῶν 200 τελευταίων ἐτῶν*, μέσα στὰ ὁποῖα, ἔπειτα ἀπὸ αἰῶνων ὀλόκληρων ἀκίνησις ἢ δυσκίνησις, ὁ ἄνθρωπος κατῶρθωσε κατακοποδιαστά νὰ δαμάσῃ τόσες φυσικὲς δυνάμεις, νὰ χρησιμοποιήσῃ τοὺς ἐντὸς τῆς φύσεως μετασχηματισμούς, νὰ συλλάβῃ τὴ δύναμι τοῦ ἀτμοῦ, τὴ δύναμι τοῦ ἠλεκτρισμοῦ, τὴν ραδιενέργεια, τὴν ἀτομικὴ καὶ πυρηνικὴν ἐνέργεια, νὰ μεταμορφώσῃ ἔτσι τελικὰ τὸν τρόπο καὶ τὴν προστάσι τῆς ζωῆς, νὰ ἐπιτύχῃ τὴν εὐκολία καὶ τὴν ταχύτητα τῆς ἐπικοινωνίας, νὰ ἐξαπλώσῃ τὶς τάσεις καὶ τὴν ἔκτασι τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας, νὰ ὑποκαταστήσῃ συχνὰ καὶ τὸν ἴδιον τὸν ἄνθρωπο μὲ τὴν μηχανή, μὲ τὸν ἠλεκτρονικὸν ἐγκέφαλο, μὲ τὰ ἀνευ πιλότων ἀεροπλάνα καὶ ὑποβρύχια, μὲ τοὺς πυραύλους καὶ δορυφόρους, μὲ τὴν αὐτοματικὴ λειτουργία τῶν ἐργοστασίων, καὶ νὰ προωθήσῃ ἀπίστευτα τὰ ὅρια τῶν ἀνθρωπίνων κατακτήσεων καὶ φιλοδοξιῶν μέχρι τοῦ νὰ γίνεται σοβαρὸς λόγος γιὰ τὴν κατάκτησι αὔριο τῆς Σελήνης, μεθαὔριο τοῦ Ἄρη καὶ τῆς Ἀφροδίτης. Θαυμάζοντας ὁμῶς ὅλ' αὐτὰ τὰ ἀπροσμέτρητης ἀξίας καὶ σημασίας τεχνικὰ ἐπιτεύγματα, λησμονοῦμε τοῦτο τὸ ἀπλοῦστατον: ὅτι τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου εἶναι πάντα ὁ δημιουργὸς των καὶ ὅτι αὐτὸ πού ἐμφανίζεται σὰν *θρίαμβος* τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ, δὲν ἀποτελεῖ στὴν πραγματικότητά παρα τὴν *ἀποθῆωσι* τοῦ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ, ἀδιάσπαστα συνυφασμένου μὲ τὰ τεχνικὰ του δημιουργήματα.

Ἄλλὰ ὑπάρχει κι' ἓνας δεῦτερος λόγος πού ἐξηγεῖ τὸν ἰσχυρισμὸ περὶ τῆς δῆθεν αὐθυπαρξίας τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ. Γιατί *ὁ κόσμος δὲν θανατᾶζει μόνον, ἀλλὰ καὶ φοβάται*. Φοβάται μήπως ὅλα τὰ ἐπιτεύγματα τῆς ἀτομικῆς ἐποχῆς, μέσα στὴν ὁποῖαν εἰσήλασε ἡ ἀνθρωπότης καὶ πού, εἰρηνικῶς χρησιμοποιούμενα, θὰ εἶναι *κάποτε* ἐξ ἴσου εὐεργετικά, ὅσο καταστρεπτικά θὰ εἶναι *ἀμέσως* ἂν χρησιμοποιηθοῦν σὰν ὄπλα πολέμου—μήπως ὅλ' αὐτὰ τὰ ἐπιτεύγματα ξεφύγουν κάποτε ἀπὸ τὸν ἔλεγχον τῆς ἀνθρωπίνης κρίσεως καὶ λογικῆς καὶ μήπως πραγματοποιηθῇ ὁ μῦθος τοῦ μαθητευομένου μάγου, σὲ μία ἔκτασι παγκοσμίου πλέον αὐτοκτονίας,—ιδίως ὅταν ἢ ἐκμετάλλευσις τῆς ἀτο-

μικῆς ἐνεργείας ἀποκτῆση χαμηλὸν κόστος καὶ γίνῃ κτῆμα τοῦ οἰουδήποτε μικροκαίσαρσκού... Ὅποτε, δηλ. θὰ ἀποδεικνύονταν ὅτι ὁ τεχνικός αὐτὸς πολιτισμὸς ἔχει ἀποκτήσει μίαν αὐτοδυναμίαν, ἀνεξάρτητην ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη τροχιά, σὰν ἐνέργεια διαβολικὴ καὶ θανατηφόρος ὄχι μόνον γιὰ τὸ πνεῦμα ἀλλὰ καὶ γι' αὐτὴν τὴν ζωὴν, σὰν δύναμις ποῦ θὰ μετέτρεπε τὸν ματαιόδοξο κατακτητὴ τοῦ διαστήματος—τὸν ἄνθρωπο—σ' ἓναν αὐτοτιμωρούμενον, κι' αὐτοθαυατούμενον μάλιστα, γιὰ τὶς ὑπερφίαλες κι' αὐτόχρημα θεϊκὲς ἐπιδιώξεις του...

Καὶ βέβαια, ἓνας τέτοιος φόβος δὲν εἶναι ἐντελῶς ἀβάσιμος. Δὲν ἀποδεικνύει ὅμως οὔτε κι' αὐτὸ τὸ ἐπιχείρημα τοῦ φόβου, ὅτι ἡ ἀνθρωπότης ἀποκλειστικὰ δῆθεν κυριαρχεῖται ἀπὸ τὸν τεχνικὸν πολιτισμὸν, ποῦ καὶ μόνος του, ἔξω τάχα πνεύματος, ἐξουσιάζει ἴσως τὰ πάντα. Γιατὶ τὸ κουμπὶ ποῦ, πιεζόμενον, ἐνδέχεται νὰ ἐξαπολύσῃ ὅλη αὐτὴν τὴν συμφορὰν, εἶναι κι' αὐτὸ στὰ χέρια ἀνθρώπων, δὲν ἔχει ἰκανότητα αὐτενεργείας, εἶναι ἓνα ἄλλας ποῦ μόνον του δὲν μπορεῖ νὰ μωραυθῆ: "Ἄν, λοιπόν, κάτι ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὴν φοβία τῶν ἀπαισιοδόξων, εἶναι ἡ καταστροφικὴ παντοδυναμία τοῦναντίον τοῦ ἀνθρώπου ἢ τῶν ὀλίγων ἀνθρώπων ποῦ κρατοῦν αὐτὸ τὸ κουμπὶ στὰ χέρια τους. Κ' ἐφ' ὅσον ὑπάρχει πράγματι ὁ κίνδυνος τῆς καταχρήσεως τῆς ἐξουσίας ἀπὸ τοὺς ὀλίγους αὐτούς,—στὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα καὶ πάλιν ἀπόκειται νὰ περιφρουρήσῃ τὴν ἀσφάλειάν του, διὰ τῆς κατάργησεως τῆς ἀπαράδεκτης αὐτῆς συγκεντρώσεως ἐξουσίας καὶ διὰ τῆς δημοκρατικοποιήσεως τοῦ ἐλέγχου ποῦ ἀσκεῖται σήμερον ἀνεπαρκῶς ἐπάνω στὰ μοιραῖα αὐτὰ κουμπιά. Ἄρνούμεθα πάντως νὰ πιστέψουμε ὅτι καὶ σ' αὐτὴν τὴν ἀποφασιστικὴν περίπτωσιν, τὸ πνεῦμα δὲν θὰ ἔχη τὴν τελευταίαν λέξιν.

Μᾶς προβάλλεται ὅμως κ' ἓνα τελευταῖον ἐπιχείρημα, ποῦ ὀφείλεται ὅμως μᾶλλον σὲ μίαν σύγχυσιν λέξεων. Ἡ περαστίαν αὔξησιν, μᾶς λένε, τῆς τεχνολογίας, συνεπάγει τὴν ἐξαφάνισιν τοῦ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ, *ὑπὸ τὴν ἐννοίαν τοῦ κλασικοῦ, τοῦ ἠθικοῦ πολιτισμοῦ*. Ὁ ὁποῖος, μᾶς τονίζουν, δὲν ἐσημείωσε καμμίαν πρόοδον ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τοῦ Σωκράτη ἢ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ὁ ὁποῖος μάλιστα, καθὼς πολλοὶ διατείνονται, δείχνει ὅτι ἐκπέμπει τώρα τὰς τελευταῖας του πλέον ἀκτίνες, ἐπάνω σὲ μίαν ἀνθρωπότητα ποῦ βυθίζεται πάντα καὶ βαθύτερα στὸν ὕλισμόν, ποῦ λατρεῖ πάντα καὶ ἐντονώτερα τὸ χρῆμα καὶ τὴν ὠμὴν δύναμιν καὶ ποῦ γίνεται κάθε μέρα καὶ πιὸ τυφλὰ τὸ ἔρμαιον καὶ τὸ θῦμα τῶν ἐγωιστικῶν καὶ ἀρπακτικῶν τῆς ἐνστίκτων.

Οὔτε ὅμως κι' αὐτὸς ὁ ἰσχυρισμὸς εἶναι ἀπόλυτος σωστός, ἀκόμα κι' ἂν ταυτίσουμε δύο ἐννοίας ἐντελῶς διαφορετικὰς: τὸ πνεῦμα καὶ τὴν ἠθικὴν. Γιατὶ ζοῦμε σὲ μίαν διπλὰ μεταπολεμικὴν ἐποχὴν, ποῦ εἶναι φυσικὸν νὰ ἔχη προκαλέσει μεταβατικὰ τὴν σημερινὴν ἠθικὴν καὶ ἰδεολογικὴν ἀνισορροπίαν. Ἐπειτα, ἡ ἀνατίμησις τῶν ἠθικῶν ἀξιών καὶ τῶν ἀνθρωπίνων ἰδανικῶν δὲν ἀποκλείεται σύντομα νὰ θριαμβεύσῃ, ὑπὸ τὴν τριπλὴν ἐπίδρασιν τοῦ πούριτανισμοῦ καὶ τῆς ρωμαλαϊότητος τοῦ Ἀμερικανικοῦ συντελεστοῦ, τῆς ἰσορροπιστικῆς ὅπως πάντα ἐπιρροῆς τοῦ Μεσογειακοῦ παράγοντος, ἀλλ' ἀκόμη καὶ τῆς πειθαρχημένης σεμνότητος ποῦ, καθὼς φαίνεται, διακρίνει τὴν Ρωσικὴν καὶ τὴν Ἀσιατικὴν νεολαίαν.

Τέλος, μὴν ξεχνοῦμε ἐπίσης ὅτι δὲν ὑπάρχει εὐτυχῶς κανένα ἀπόλυτως

ἀσυμβίβαστον μεταξύ τεχνικῆς καὶ πνεύματος, μεταξύ τεχνικῆς καὶ ἠθικῆς. Μὴ λησμονοῦμε ὅτι ἡ ὑπερτάτη Τέχνη, ἡ Ἀρχιτεκτονική, εἶναι Πνεῦμα καὶ Τεχνική συγχρόνως καὶ ὅτι ὁ Λεονάρδος ντὰ Βίντσι ἦταν μιὰ φυσιογνωμία ἀπόλυτα σύνθετη στὴ μεγαλοφυΐα τῆς, καλλιτέχνης καὶ φυσικός καὶ μηχανικός συγχρόνως. Μᾶς φαίνεται μάλιστα πιθανώτερον, ὁ σημερινὸς τεχνικός, μὲ τὴν σχεδιασμένη καὶ ὑπιπετῆ ἀντίληψι τῆς ζωῆς ποῦ ἔχει, νὰ εἶναι τοῦναντίον ὑγιέστερος ἀπὸ τὸν στενόκαρδον καὶ φιλάργυρον ἀστὸν ποῦ ἦταν ἀντιπροσωπευτικὸς τύπος τῆς πρὸ 50 ἐτῶν ἐποχῆς, ἢ ἀπὸ τὸν τυχοδιώκτην ἀποικιοκράτην ποῦ ἐκπροσωποῦσε τὸ πνεῦμα τοῦ 19ου αἰῶνος, ἢ ἀπὸ τὸν διεφθαρμένον μεγιστᾶνα ποῦ ἔδινε τὸν τόνον καὶ τὸν ρυθμὸν στὴν κοινωνικὴ ζωὴ ἀπὸ τοῦ Μεσαίωνος μέχρι τοῦ 1800. Τέλος, ἄς σημειωθῆ ὅτι τὸν τεχνικὸν πολιτισμὸν ἐκπροσωπεῖ ἡ συμμαχία ἐπιστήμης καὶ τεχνικῆς καὶ ὅτι ἐπομένως ἡ ἐπιστήμη εἶναι, γιὰ τὸ μέλλον αὐτῆς τῆς μορφῆς τοῦ πολιτισμοῦ, καὶ πνοή, ἀλλὰ καὶ προϋπόθεσις καὶ *ἐγγύησις καὶ φραγμὸς!*

Γιατὶ λοιπὸν πρέπει νὰ φοβηθοῦμε μήπως ἡ ἐξαιρετικὴ συμβολὴ τῆς τεχνικῆς δώση στὸν πολιτισμὸν ποῦ διαμορφώνεται τώρα, μιὰ σφραγίδα ἠθικὰ ἀπαράδεκτη, ἢ ἀντικαλλιτεχνικὴ, ἢ ἀντιπνευματικὴ; Ἀπὸ τὸν τεχνικὸν συντελεστὴ τοῦ συγχρόνου πολιτισμοῦ, οὔτε κ' ὁ κλασικισμὸς ἀκόμα δὲν ἔχει νὰ φοβᾶται τίποτα. Γιατὶ ὁ σημερινὸς σοφὸς πρέπει νὰ εἶναι ἐπιστημονικὰ πολὺ ἐγκυκλοπαιδικώτερος ἀφ' ὅ,τι ὁ στενὰ εἰδικευμένος ἐπιστήμων τοῦ 19ου αἰῶνος, —γιατὶ ψυχικὰ ἀνοίγει τὰ φτερά του πολὺ πλατύτερα στοὺς ὀρίζοντάς του, ἀφοῦ κινεῖται σὲ διαπλανητικὰς πλέον διαστάσεις—καὶ γιὰ πνευματικὰ ὑψώνεται μὲ τὴν πειραματικὴ ἀκρίβεια σ' ἐκεῖνες ἀκριβῶς τὶς σφαῖρες ὅπου μὲ τὴν διαίσθησί τους ἐδέσποζαν ἄλλοτε οἱ κλασικώτεροι σοφοὶ τῆς ἀρχαιότητος, ὁ Πυθαγόρας, ὁ Δημόκριτος, ὁ Ἡράκλειτος, ὁ Ἰπποκράτης, ὁ Ἀριστοτέλης.

Οἱ ρίζες τοῦ σημερινοῦ ἐπιστήμονος εἶναι λοιπὸν βαθειὰ βυθισμένες σὲ ἀθάνατα καὶ ἀσάλευτα χρώματα καὶ τὸ μέτωπό του φωτίζεται ἀπὸ τὸν ἴδιον πάντοτε ἥλιο, τὶς ἀκτίνες μάλιστα τοῦ ὁποίου πολὺ εὐκολώτερα μπορεῖ τώρα ἡ ἐπιστήμη νὰ συλλάβῃ.

Οὔτε σὰν αὐθύπαρκτος, οὔτε σὰν ἀντιπνευματικός, οὔτε σὰν ἠθικὰ νοσηρὸς, οὔτε σὰν ξένος πρὸς τοὺς αἰωνίους νόμους ποῦ ἐθέσπισαν οἱ ἀρχαῖοι θεωρητικοί, οὔτε σὰν ἀπορροφητικὸς στὴν προσφορὰ του πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα, δὲν μπορεῖ λοιπὸν νὰ κατηγορηθῆ ὁ τεχνικός πολιτισμὸς. *Τεχνικὴ καὶ πνεῦμα προχωροῦν τοῦναντίον ἀχώριστα καὶ ἀδιάσπαστα στὴν κατάκτησι τῆς νέας ζωῆς.*

B'.

Μετὰ ὅμως τὴν βασικὴν αὐτὴ διαπίστωσι, πρέπει κ' ἐμεῖς νὰ προχωρήσωμε στὴν ἀνάλυσι μας καὶ νὰ ἐρευνήσωμε ὠρισμένα *προβλήματα* ποῦ προκύπτουν ἀπὸ τὸν σημερινὸν συγκερασμὸν τοῦ πνεύματος καὶ τῆς τεχνικῆς καὶ ποῦ πρέπει νὰ λυθοῦν ἀπαραιτήτως. Γιατὶ ἄλλοιῶς θὰ νοθευθῆ ὁ ἐκ τῆς συνυπάρξεως αὐτῆς πολιτισμὸς, ποῦ, ἀντιθέτως, γιὰ νὰ εἶναι γόνιμος καὶ ἄξιος τοῦ ὀνόματός του, πρέπει νὰ εἶναι ἰσορροπημένος, σὰν κρᾶμα μιᾶς ἐπιμελέστατα σταθμισμένης ἑναρμονίσεως τῶν δύο συντελεστῶν του.

Τὰ προβλήματα πού τίθενται διακρίνονται, νομίζω, σέ δύο γενικές κατηγορίες. Ἄλλα εἶναι **κοινωνικά**. Ἄλλα **ιδεολογικά**.

Ἄς ἀρχίσουμε ἀπό τὰ κοινωνικά.

Ἄν ἀφήσουμε ἀνεξέλεγκτο, ἀσύδοτο καί ἀχαλίνωτο τὸν τεχνικὸν συντελεστήν τοῦ πολιτισμοῦ, τὴν εὐεργετικὴν ὕψωσι τοῦ βιοτικοῦ ἐπιπέδου τῶν λαῶν πού θὰ προκαλέσο, θὰ τὴν ἐξουδετερώσῃ ὅμως μὲ τὴν **ἀδικη καὶ κακὴ κατανομή τῶν ἀγαθῶν πού θὰ πολλαπλασιάσῃ**. Τούτων θὰ καρποῦνται κατὰ πρῶτον λόγον οἱ πλουσιώτερες τάξεις καὶ οἱ εὐπορώτερες κοινωνίες, γιατί αὐτὲς κατέχουν ἤδη τελειότερα καὶ περισσότερα τεχνικά μέσα, ἀφθονώτερα κεφάλαια γιὰ τεχνικὲς ἐπενδύσεις, ἢ πρόοδος ἐπομένως τῆς τεχνικῆς τῶν ἀποδόσεως θὰ εἶναι γεωμετρικὴ. Θὰ ἐνταθῇ λοιπὸν ἔτσι ἡ διάκρισις καὶ ἡ ἀπόστασις πλουσιῶν καὶ πτωχῶν. Καὶ τοῦτο θὰ μεταφρασθῇ γιὰ μὲν τὰ Κράτη εἰς τὸ νὰ γίνουσι τὰ πλούσια πλουσιώτερα καὶ δεσποτικώτερα ἀπέναντι τῶν ὑποαναπτύκτων, πού ἀσθμαίνοντα καὶ ἀνίκανα νὰ παρακολουθήσουν, θὰ καταστοῦν, μὲ τὴν σειρά τους, ἀκόμα πιὸ πτωχά, πιὸ εὐάλωτα καὶ πιὸ ἐξηρημαμένα,—γιὰ δὲ τὶς κοινωνικὲς τάξεις εἰς τὸ νὰ αὐξηθῇ ὑπέρμετρα ὁ ὄγκος τοῦ πτωχοῦ προλεταριάτου καὶ ἡ στρατιά τῶν ἀνέργων, ἀφοῦ οἱ ἐργοδοταὶ μὲ τὸ μίνιμουμ τῶν ἐργατικῶν χειρῶν θὰ ἐπιτυγχάνουσι τὸ μέξιμουμ τῆς ἀποδόσεως. Τὸ κακὸ μάλιστα θὰ εἶναι τοσούτῳ πιὸ ἐπικίνδυνον ἐφ' ὅσον καταδεικνύεται ἀπὸ τὶς ἀτομικὲς καὶ πυρηνικὲς ἐρευνες καὶ ἐπιτεύξεις, ὅτι χρειάζονται ἀπέραντες ἐπενδύσεις τεραστίων κεφαλαίων, τὰ ὅποια τοποθετοῦνται μὲ ἀφάνταστη σπατάλη στὴν ἀξιοποίησι πανάκριβων πρῶτων ὑλῶν καὶ ἐρημητικὰ φυλαγμένων ἐπιστημονικῶν μυστικῶν, κατεχομένων, ὡς γνωστόν, ἀπὸ τρεῖς μόνον σήμερα Μεγάλαις Δυνάμει, σ' ὅλον τὸν κόσμον.

Τὸ πρῶτο λοιπὸν ἀξίωμα πού πρέπει νὰ ἐφαρμοσθῇ, ἐπὶ ποιῆ μεγάλων διεθνῶν καὶ κοινωνικῶν ἀναταραχῶν, εἶναι ὅτι —ἐπειδὴ τὴν μηχανὴν τὴν χαιρετοῦμε σὰν ὄργανο ἀπολυτρώσεως καὶ ὄχι ὑποδουλώσεως τοῦ ἀνθρώπου— ἡ σημερινὴ ἰλιγγιώδης τεχνικὴ πρόοδος εἶναι εὐεργετικὴ καὶ ἐνισχυτέα **μόνον ἐφ' ὅσον ἐξυπηρετεῖ ὑγιεῖς οἰκονομικοὺς σκοποὺς καὶ ἐφ' ὅσον δλόκληρο τὸ παγκόσμιον οἰκονομικὸν περιβάλλον θὰ εἶναι εἰς θέσει νὰ νέμεται τὶς τεχνικὲς ἐφευρέσεις καὶ νὰ ἐπωφελεῖται ἀπ' αὐτὲς**. Μὲ τὴν προσθήκη, φυσικὰ, ὅτι ἡ ἐκτίμησις τῶν ἀναγκῶν τοῦ κοινωνικοῦ αὐτοῦ περιβάλλοντος πρέπει νὰ γίνῃ, ὄχι ἐπάνω στὰ σημερινὰ δεδομένα, ἀλλ' ἐν ὄψει τῆς τεραστίας μελλοντικῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ τῆς γῆς, ὁ ὅποῖος μόνον μὲ τὴν τεχνικὴν αὐτὴν ὑπερέντασι τῆς παραγωγῆς ἀγαθῶν, θὰ μπορέσῃ νὰ τραφῇ, νὰ στεγασθῇ, νὰ κυκλοφορήσῃ καὶ νὰ ζήσῃ.

Καὶ ἔτσι ὀδηγούμεθα σ' ἓνα ἄλλο πρόβλημα. **Εἶναι ἄρα γε χρήσιμος ὁ διαρκῶς ἐντεινόμενος προσανατολισμὸς τῆς σημερινῆς ἐπιστήμης πρὸς τὸν διαπλανητικὸν κόσμον**, πρὸς τὴν κατὰκτησι τοῦ ἀπείρου διαστήματος, πρὸς τὴν ἐξερεύνησι ἄστρον μακρυνῶν καὶ ἀπιθάνων, τὴν ὥρα ὅπου γύρω μας, μπρὸς στὰ μάτια μας, τόσες κοντινὲς ἀνάγκες, ἀρρώστειες καὶ ἀθλιότητες καθίστουσι ἀφόρητη τόσων ἑκατομμυρίων ἀνθρώπων τὴν ὕπαρξι, καὶ ἐνῶ χρειάζεται ἐπομένως πρωταρχικὰ αὐτὲς οἱ μάστιγες νὰ καταπολεμηθοῦν καὶ νὰ ἐξοντωθοῦν; Καὶ βέβαια, σ' αὐτὸ τὸ ἐρώτημα εἶναι δύσκολη μιὰ πρόχειρη

ἀπάντησις. Ἄλλὰ πιστεύω ὅτι ἂν ξεκινήσουμε ἀπὸ ἓνα ἄλλο, δεύτερο καὶ ἀδιαφιλονίκητα λογικὸ ἀξίωμα : «**Ὅλα γιὰ τὴ γῆ**», τότε θὰ ἀπόκειται νὰ μᾶς ποῦν εἰλικρινῶς οἱ ἐπιστήμονες ἕαν καὶ κατὰ πόσον ἢ ἀνὰ τὸ σύμπαν περιπλάνησις πρόκειται νὰ ἀποδώσῃ οὐσιαστικές συνέπειες γιὰ τὸ καλὸ τῆς ἀνθρωπότητας, ἕαν π.χ. ὑπάρχῃ σοβαρὰ προοπτικὴ ἀποικισμού τῶν ἄστρον μὲ τοὺς ἀνθρώπους ποὺ θὰ περισσεύουν ἐδῶ κάτω μέσα σὲ λίγες δεκαετηρίδες, — ὅποτε καὶ μόνο θὰ πρέπει νὰ συνεχισθῇ ὁ σημερινός, μέσα στὸ ἄπειρον, ἀνταγωνισμὸς Ρώσων καὶ Ἀμερικανῶν. Γιατί, ἐπὶ τοῦ παρόντος τουλάχιστον, αὐτὸς ὁ ἀγὼν μοιάζει ν' ἀποτελῇ μᾶλλον θέμα φιλοτιμίας καὶ γοήτρου καὶ γιὰ τὴν καλλιέργεια αὐτῆς τῆς ματαιότητος καὶ μόνο, φαίνεται νὰ σπαταλῶνται τὰ δισεκατομμύρια τὰ τόσο ἀπαραίτητα γιὰ πιὸ ἐπιγείες καὶ ἐπείγουσες ἀνάγκες!

Ὅμως — ἄλλο πάλιν πρόβλημα : **αὐτὰ τὰ δρόσημα**, πέραν τῶν ὁποίων ἡ τεχνικὴ πρόοδος καταντᾷ παραλογισμὸς, **ποιὰ δύναμις θὰ τὰ τοποθετήσῃ, ποιά θὰ τὰ ἐπιβάλλῃ;** Βέβαια, ἡ ἀντίληψις τῆς σκοπιμότητος, τὴν ὁποίαν φυσικὰ μόνον οἱ ἐπιστήμονες ἤμποροῦν ὑπεύθυνα νὰ προσδιορίσουν, τὴν ὁποίαν ὅμως μόνον τὸ πνεῦμα, ἡ πολιτικὴ σκέψις, ἡ ὄριμη, ἔγκυρη καὶ δημοκρατικὴ ἐξουσία ἤμπορεῖ νὰ ἐκμαιέσῃ καὶ νὰ νομοθετήσῃ. Γιατί, ἐπὶ τέλους, τὴν ἀξιολόγησι τῶν κοινωνικῶν μας ἀναγκῶν καὶ ἐπιδιώξεων καὶ τὴν ἱεράρχησι τῆς ἱκανοποιήσεώς των, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐξουσία νὰ γίνῃ διαιτητῆς ἐμπρὸς στὰ διλήμματα (παραγωγή ἢ κοινωνικαὶ μεταρρυθμίσεις, σχεδιασμὸς ἢ ἐλευθέρη ἀγορά, ἐκλογή μεταξὺ δύο τεχνικῶν προγραμμάτων), κάποιος ἀπόλυτα ἀρμόδιος θὰ πρέπει νὰ τὴν ἀναλάβῃ, μακριὰ ἀπὸ τὸν ἰλιγγιώδη ἀνὰ τοὺς οὐρανοὺς χορὸ ποὺ ὀργανώνει ὁ σύγχρονος Φάουστ. Ἰδίως μάλιστα ποὺ αὐτὸς ὁ Φάουστ, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ δίψα του γιὰ τὴν ἀποκρυπτογράφησι τοῦ ἀγνώστου, ἐξωθεῖται καὶ ἀπὸ τὴν στενὴν συμμαχίαν του μὲ τὸν αἰώνιο Μίδα καὶ μὲ τὸν αἰώνιο Καίσαρα...

Γιατί ὁ διαπλανητικὸς ἐξερευνητῆς στηρίζεται σήμερα στὴν συνεργασία ἀφ' ἑνὸς τοῦ μεγάλου κεφαλαίου, ποὺ πιστεύει πῶς ὅ,τι θὰ ἐγγίση — ἄρα καὶ ἡ Σελήνη καὶ ἡ Ἀφροδίτη — θὰ μεταβληθῇ μεθάρσιο σὲ χρυσάφι καὶ σὲ συρροὴ πλοῦτου στὰ χρηματοκιβώτιά του, καὶ ἀφ' ἑτέρου τοῦ στυγνοῦ μιλιταρισμοῦ ποὺ κυνηγᾷ νέες ἀνακαλύψεις, ποὺ θὰ χρησιμοποιήσῃ σὲ νέους πολέμους καὶ γιὰ νέες κατακτήσεις. Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὸ μεγάλο κεφάλαιον πιστεύω ὅτι μᾶλλον πλανᾶται στοὺς ὑπολογισμούς του, γιὰτὶ μιὰ τόσο γιγαντιαία καὶ διαρκῶς ἐξελισσομένη δύναμις, ὡς τὴν ἐκμετάλλευσι τῆς ἀτομικῆς ἐνεργείας, εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴν κρατικοποιηθῇ παντοῦ. Ὡς πρὸς δὲ τοὺς στρατιωτικούς, μὴν ξεχνοῦμε ὅτι ναὶ μὲν ἀνέκαθεν ἡ μηχανὴ ὑπῆρξε καὶ ἡ κόρη ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἡ μητέρα τῶν πολέμων, ἀλλ' ὅτι ὁ προσεχὴς πόλεμος, καταστρέφοντας τὸν κόσμον, θὰ καταστρέψῃ καὶ τὴν μηχανήν.

Αὕτῃ πάντως ἡ Τριανδρία — Φάουστ, Μίδα καὶ Καίσαρ — εἶναι ποὺ ζητεῖ τώρα καὶ τὴν κατάργησι τοῦ πολιτικοῦ Κράτους, γιὰ νὰ τὸ ἀντικαταστήσῃ μὲ τὴν Τεχνοκρατίαν. Κ' ἔτσι ἀπὸ τὴν σημερινὴ ὑπερδιόγκωσι τοῦ τεχνικοῦ συντελεστοῦ, μέσα στὸν διαμορφούμενον τώρα πολιτισμὸν, τίθεται καὶ μιὰ σειρὰ ἀπὸ **ιδεολογικὰ προβλήματα** ποὺ, ἂν δὲν λυθοῦν, κινδυνεύουν νὰ ἀνατρέψουν καὶ ἐκ τῶν ἑνδον τὴν ὁμαλὴ ἐξέλιξι τῆς ἀνθρωπότητος.

Πρώτο απ' όλα λοιπόν είναι τὸ πρόβλημα *τῆς ἐλευθερίας τῶν ἀτόμων καὶ τῶν λαῶν*. Γιατί, ἀνεξάρτητα ἀκόμα καὶ ἀπὸ τὴν ἔμμονη πεποιθήσι πολλῶν ἀνθρώπων ὅτι ὑπάρχουν καὶ πολυτιμότερα ἀγαθὰ ἀπὸ τὰς τεχνικὰς ἀπολαύσεις καὶ ὅτι τὸ πνεῦμα δὲν πρέπει κατ' ἀνάγκην νὰ εἶναι ὠφελιμιστικό, ἀφοῦ παράγει κανεὶς γιὰ νὰ ζῆ καλύτερα καὶ δὲν ζῆ γιὰ νὰ παράγῃ καλύτερα,—εὐκόλα ὁμως φαντάζεσθε ὅτι ἡ ἀδίκη κατανομή τῶν ἀγαθῶν, πού, σὰν ἀδικία, ἐντείνεται, ὅπως εἶδαμε, ἐπικίνδυνα μὲ τὴν συσσώρευσι σὲ λίγα χέρια καὶ μὲ τὴν χρησιμοποίησι ἀπὸ λίγους ἀνθρώπους τῶν τεραστίων σημερινῶν καὶ αὐριανῶν τεχνικῶν μέσων, θὰ καταλήξῃ, μοιραῖα κι' ἀναπόφευκτα —ἂν δὲν συνειδοποιήσουν ἐγκαίρως τὸν κίνδυνο οἱ δημοκρατικοὶ ἡγέται κ' οἱ δημοκρατικοὶ λαοί— στὴν τυραννικὴ κατοχύρωσι τῆς ἐξουσίας καὶ στὴν ἐγκαθίδρυσι τῆς δικτατορίας τῶν ἰσχυρῶν ἐπὶ τῶν ἀσθενῶν, τῶν ἀχανῶν οικονομικῶν χώρων ἐπὶ τῶν μικρῶν, τῶν τεχνικὰ συγχρονισμένων καὶ ἐξωπλισμένων λαῶν ἐπὶ τῶν καθυστερημένων καὶ τῶν ἀόπλων. Καὶ ἡ αὐριανὴ αὕτῃ τυραννία —ἂν ποτὲ ἐνσκήψῃ— θὰ εἶναι ἀπείρως πιὸ συντριπτικὴ κ' ἐξοντωτικὴ, ἀφ' ὅ,τι ποτὲ ὑπῆρξε ἡ τυραννία τοῦ Νέρωνος ἢ τοῦ Ἀττίλα, τοῦ Χίτλερ ἢ τοῦ Στάλιν. Θὰ μᾶς ἐμφανισθῇ μάλιστα καὶ ὡς ἀπαραίτητη, διὰ τὸ μὴ εἶναι δῆθεν δυνατὸν νὰ ὑποβληθοῦν στὸν ἔλεγχο τῶν λαῶν τὰ μεγάλα μυστικά τῆς Ἐπιστήμης καὶ τῆς Τεχνικῆς! Κ' ἔτσι ὁ ἄνθρωπος —ὁ κάθε ἄνθρωπος— θὰ κατακτήσῃ ἕνα ρομπότ, ἕνα μηχανικὸν αὐτόματον, ἐκεῖ πού καὶ ἡ ἀρχαία φιλοσοφία καὶ ἡ θεολογία τὸν ὠνειρεύθησαν σὰν ἐλεύθερη συνείδησι...

Τίθεται ὁμως κ' ἕνα ἄλλο πρόβλημα ἐπίσης τεράστιο: *τὸ πρόβλημα τῆς ποιότητος*. Πολιτισμὸς δὲν εἶναι μόνον ποσότης, πολιτισμὸς δὲν εἶναι τυποποίησις καὶ μονότονη κίνησις ἐνὸς ἀποκτηνωμένου ἐργάτου πάνω στὴν μηχανή του, οὔτε ὄγκος ἢ ὑλικὴ δύναμις μονάχα. Ἡ ἀξία του—ἀντιθέτως—καὶ ἡ γοητεία καὶ ἡ αἰωνιότης του, εἶναι ἰδιότητες πού δὲν μετριοῦνται οὔτε μὲ τὸν πῆχυ, οὔτε μὲ τὸν τόνο, οὔτε μὲ τὸ δολλάριο, οὔτε μὲ τὴν ἐμπορικὴ τιμὴ, ἢ τὴν κομμουνιστικὴ ὠφελιμότητα. Ὁ βαθὺς πολιτισμὸς εἶναι μάλιστα συνήθως ἀστάθμητος γιὰτὶ εἶναι ἰδέα,—ἀδιόρατος γιὰτὶ εἶναι ἔμπνευσις,—ἀδιατίμητος γιὰτὶ εἶναι μεγαλοφυΐα καὶ ἀήττητος, γιὰτὶ εἶναι Ἑλλάς καὶ Μαραθῶν, Κύπρος καὶ Διγενής. Καὶ ὁ τέτοιος πολιτισμὸς ὑπόκειται βέβαια καὶ σὲ τεχνικὰς προϋποθέσεις, ὅπως ὅταν ἀποκορυφώνεται σ' ἕναν Παρθενῶνα. Ἀλλὰ συνήθως δὲν ἔχει μέσα του παρὰ τὴν τεχνικὴ τοῦ καλλιτέχνη.

Καὶ σᾶς ρωτῶ, Κυρίες καὶ Κύριοι, χάρις στὶς πολλὰς γραφομηχανὰς θὰ γεννηθοῦν τάχα οἱ πολλοὶ Ὀμηροὶ καὶ οἱ πολλοὶ Σαίξπηρ; Καὶ ὁ ἠλεκτρονικὸς ἐγκέφαλος θὰ εἶναι ἐκεῖνος πού θὰ ξανασυνθέσῃ ἄρα γε τὴν φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνος ἢ τὴν διδασκαλία τοῦ Χριστοῦ; Καὶ θὰ χρειασθῇ μήπως νὰ ἐκτοξευθῇ στὸ ἄπειρον, μέσα σ' ἕναν Σπυῦτικ, ὁ νέος Μιχαὴλ Ἀγγελος πού θὰ ζωγραφίσῃ κάποια νέα Κάπελλα Σιξτίνα... Ἀλλοίμονο, μιὰ φορὰ, στὴν ἀνθρωπότητα, ἂν θὰ στερῆται τὴν πηγὴν κι' ἀνάκοψη τὸ σκίρτημα τέτοιων μεγάλων συλλήψεων. Γιατί, τὸ κάτω-κάτω, καὶ τὸν ποσοτικὸν πολιτισμὸν τὸν δημιουργεῖ ἡ ποιότης — ὅπως ὁ Πυθαγόρας, ὁ Γαλιλαῖος ἢ ὁ Ἀϊνστάϊν — ἐνῶ ὁ ποσοτικὸς πολιτισμὸς δὲν παράγει ποτὲ ποιότητα.

Ἀλλὰ κι' ἕνα τρίτο ἰδεολογικὸ πρόβλημα ἐπιβάλλεται ἐπίσης ἰσχυρὰ στὴν

προσοχή μας, τὸ σχετικὸ μὲ τὸ αἰώνιο ἀνιγμα τοῦ ἐσωτερικοῦ μας κόσμου. Γιατὶ κι' ἡ τέχνη, κι' ἡ φιλοσοφία καὶ τὸ ἀνώτερο παιχνίδι τῆς σκέψεως, καὶ ἡ θρησκευτικὴ πίστις ἀπευθύνονται, σὰν φορεῖς πολιτισμοῦ, στὸν ἐσωτερικὸν ἄνθρωπο. Ἐνῶ ὁ τεχνικὸς πολιτισμὸς εἶναι κατὰκτησις τοῦ ἔξω κόσμου, ἐκ-πυρσοκρότησις πρὸς ἐξωτερικοὺς στόχους, φυγόκεντρος δυναμισμὸς ἔξω ἀπὸ τὴν προσωπικὴν μας ὕπαρξι, ὅμως ὁ ἄνθρωπος δὲν βρίσκει τελικὰ τὴν ἱκανοποίησι καὶ τὴν εὐτυχία του παρὰ στὴν ἀντίστροφη, στὴν κεντρομόλο περισυλλογή, στὴν ἐξερεύνησι κ' ἐξισορρόπησι τοῦ ἑαυτοῦ του, σὰν κέντρου σκέψεων, αἰσθήσεων καὶ ζωῆς. Ἀμείλικτα λοιπὸν θὰ τιμωρηθῇ ὁ ἄνθρωπος, μέσα στὸ ἴδιο του τὸ εἶναι, ἂν τὸ κύμα τοῦ πολιτισμοῦ τὸν παρασύρει ἴσως κι' ἀνεπιστρεπτει σὲ ὠκεανούς καὶ ἰονόσφαιρες, τόσο ξένες πρὸς τὰ γνώριμα καὶ γλυκὰ ἀκρογιάλια του, τόσο μακρὰ ἀπὸ τὴν εὐτυχία τοῦ νὰ καλλιερῆ τὸ περιβόλι του καὶ ἀπὸ τὴν ἱκανότητα νὰ μὴν πλήττη ποτέ, συνομιλῶντας μὲ τὸν ἑαυτό του ἢ ἀκούοντας κάποια συμφωνία τοῦ Μπετόβεν! Τί τὰ θέλετε; Τὸ τοῦ Εὐαγγελίου πάντοτε θὰ ἰσχύει: τί ἀξίζει ἡ κατὰκτησις ὄλων τῶν ἀγαθῶν τοῦ ἔξω κόσμου γιὰ τὸν ἄνθρωπο ποὺ θὰ ἔχη χάσει τὴν ψυχὴ του!;

Καὶ τὰ τρία ὅμως αὐτὰ μεγάλα ἰδεολογικὰ προβλήματα, τῆς ἐλευθερίας, τῆς ποιότητος καὶ τῆς ἐσωτερικῆς μας ζωῆς,—ὅσο κι' ἂν ἡ τεχνικοδυναμικὴ θύελλα ἀπειλεῖ τὰ τρία αὐτὰ ἀγαθὰ—εἶναι ὅμως ἄρα γε ἄλυτα καὶ ἀκατανίκητα; Δὲν τὸ πιστεύω. Ὅπως καὶ στὰ ἄλλα, στὰ κοινωνικὰ προβλήματα ποὺ ἀνέφερα πάρα πάνω, ἔτσι καὶ στὴν ἰδεολογικὴ κρίσι ποὺ θὰ ἀντιμετωπίσουμε, δικαιολογοῦνται, νομίζω ὅσοι διαισθάνονται αἰσιόδοξα ὅτι θὰ τὴν ὑπερφαλαγγίση τελικὰ ὁ ἄνθρωπος. Γιατὶ ὁποῖος καλοκυττάζει τὰ αἷτια ποὺ θολῶνουν ἔτσι τὸν ἐνδότερο ἰδεολογικὸ μας ὀρίζοντα, ὅπως κ' ἐκεῖνα ποὺ συσκοτίζουν τὴν ἐξωτερικὴν κοινωνικὴν μας προοπτικὴν, θὰ πεισθῇ ὅτι ὀφείλονται, καὶ τὰ μὲν καὶ τὰ δέ, σὲ μία χαλάρωσι τῆς δυνάμεως ἀντιστάσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἀντικρουστάρεμάτα ποὺ πᾶν νὰ τὸν ἐξακουτίσουν στὸ ἐξωτερικὸ καὶ στὸ ἐσωτερικὸ χάος.

Ἄλλὰ στὰ τρισβαθὰ τοῦ ἀνθρώπου, ὑπάρχει πάντα καὶ τὸ ἔνστικτό του, κ' ἡ ἱστορία του καὶ ἡ ζωτικὴ του ὁρμή. Κουρασμένοι ἢ κοιμισμένοι, οἱ τρεῖς αὐτοὶ αἰώνιοι φρουροὶ του, παρουσιάζουν βέβαια τώρα μιὰν ἱκανότητα ἐπαγρυπνήσεως καὶ ἄμυνας αἰσθητῶς μειωμένη. Ὅμως ὁ λήθαργός των δὲν εἶναι θάνατος. Οἱ τρεῖς αὐτοὶ ἄγγελοι φύλακες τοῦ ἀνθρώπου ἀποτελοῦν ἕνα φυσιολογικὸ καὶ ψυχολογικὸ ἀντίβαρον καὶ συνιστοῦν ἕνα ἀντίπαλον δέος, ποὺ δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ ξυπνήσῃ, γιατί, ὅπως μᾶς διδάξε καὶ ὁ Χέγκελ, θέσις δὲν νοεῖται χωρὶς ἀντίθεσι καὶ μόνον οἱ δυὸ μαζί παράγουν τὴν σύνθεσι. Καὶ ἄλλοτε, στὴν μακρυνὴ μέσα ἀπὸ τοὺς αἰῶνας πορεία του, καὶ ἄλλοτε φάνηκε ὁ ἄνθρωπος νὰ παραδίνεται ἀνυπεράσπιστος στὴν δίνη καὶ στὸν ἱλιγγό τῆς ἀπαρνήσεως τοῦ ἑαυτοῦ του. Κι' ὅμως, ἤδη τότε, μολονότι πολὺ ὀλιγώτερο ἔμπειρος καὶ μορφωμένος ἀπὸ τώρα, ἀντέδρασε. Πῶς νὰ μὴν ἀντιδράσῃ καὶ τώρα; Κ' ἐπὶ τέλους, σήμερα, ποῖός φαίνεται νὰ εἶναι ὁ ἐχθρός του; Ἡ νοθευμένη στὶς ἐφαρμογὰς τῆς ἐπιστήμης. Τὴν ὁποῖαν ὅμως ἐνσαρκώνουν κάποιοι ἄνθρωποι, κι' αὐτοί, καὶ ἀνώτεροι μάλιστα ἄνθρωποι. Σὲ τέτοιους, σὲ ἐπίλεκτους ἀνθρώπους, πῶς μποροῦμε νὰ ἀμφισβητήσουμε τὴν συνείδησι τῆς

εύθνης των ; *Ηδη ὁ Ὀππενχάϊμερ καὶ ὁ Λόρδος Ράσσελ καὶ τόσοι ἄλλοι σοφοὶ φωνάζουν τὸ μεγάλο «Ἄλτ!». Ἄν ἀκουσθοῦν, καὶ ἡ συμφορὰ ἐνὸς τρίτου παγκοσμίου πολέμου ἀποσοβηθῆ, ἡ ἀντίδρασις θὰ ἔλθῃ καὶ γρήγορα μάλιστα. Καὶ μαζί μὲ τὸν ἰσορροπημένο τῆς πολιτισμό, θὰ ἰσορροπήσῃ τελικὰ καὶ ἡ ἀνθρωπότης.

Γ'.

Καὶ τώρα, ἄς ρίξουμε μιὰ ἀδιάκριτη ματιὰ πρὸς τὸ μέλλον.

*Ηδη τὸ 1921, πρὸ 38 ἐτῶν, ἕνας Ἀμερικανὸς μηχανικὸς, ὁ Χόβαρτ Σκότ, θαμπωμένος ἀπὸ τὴν παντοδύναμη, ὅπως νόμισε, κυριαρχία τῆς μηχανῆς, ἰδρυσε ἕνα Τεχνικὸν Σύνδεσμον, ἐξήγγειλε μιαν νέαν κρατικὴν κοσμοθεωρίαν καὶ ἐζήτησε τὴν ἀντικατάστασιν τῶν πολιτικῶν κυβερνήσεων ἀπὸ κυβερνήσεις τεχνολόγων. Τὸ κίνημά του ὅμως ἀπέτυχε παταγωδῶς, γιὰτὶ ἀπεδείχθη ἀπὸ τοὺς ἀναριθμήτους ἐπικριτὰς του ὅτι δὲν ὑφίσταται οὔτε ὡς πραγματικότης οὔτε ὡς κίνδυνος ἡ ὑποδούλωσις τοῦ ἀνθρώπου στὴν μηχανή, ἀλλ' ὅτι ἀπλῶς τὰ περισσότερα οἰκονομικὰ καὶ πολιτικὰ συστήματα ἦσαν ἀκόμη ἀνίκανα νὰ χρησιμοποιήσουν τὴν μηχανή γιὰ τὸ ἀγαθὸν τῆς ἀνθρωπότητος. Ἐπομένως ἡ ἀξίωσις τῆς τεχνοκρατίας εἶναι ἄλλο τόσο ἀστήρικτος, ὅσο ἐὰν ἐδεχόμεστε τὴν ἰδέα τῆς καταργήσεως τοῦ νοῦ καὶ τῆς ψυχῆς στὸν ἀνθρώπινο ὄργανισμό, ἐπειδὴ τὸ σῶμα ἔχει ἀσκηθῆ ἑξαιρετικὰ καὶ δὲν ἐννοεῖ νὰ πειθαρχήσῃ εἰς τὸ πνεῦμα. Ὅποτε ἐπομένως ὁ ἰδεώδης ἀνθρώπος θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι ὁ ἑξαλλος καὶ ἀξεστός ἀθλητής.

*Ἄλλ' αὐτὸς ἀκριβῶς ὁ τελευταῖος παραλληλισμὸς τῆς σχέσεως «τεχνικὸς πολιτισμὸς - πνευματικὸς πολιτισμὸς», μὲ τὴν σχέσι «σῶμα - πνεῦμα», μᾶς ἀνοίγει τὸ δρόμο πρὸς τὴν ἀλγεβρικὴ μὲ δύο ἀγνώστους ἐξίσωσι, πού μπορεῖ, νομίζω, νὰ συνοψίσῃ τὸ μέλλον τοῦ ἀνθρώπινου πολιτισμοῦ. Τεχνικὴ ἀνάπτυξις ΤΧ + πνευματικὴ ἀνάπτυξις ΠΧ = πλήρης πολιτισμός. Ὅποτε τὰ δύο Χ εἶναι τὸ μὲν πρῶτον ὁ ἀγνώστος συντελεστὴς τῆς ἐπικρατήσεως τῆς ὕλης ἐπὶ τοῦ πνεύματος, καὶ τὸ δεύτερον Χ ὁ ἀγνώστος ἐπίσης συντελεστὴς τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ πνεύματος ἐπὶ τῆς ὕλης. Καὶ ἡ αὐριανὴ πολιτικὴ — ἢ ἂν θέλετε κυβερνητικὴ — τέχνη καὶ προσπάθεια θὰ συνίσταται εἰς τὴν ἰσορροπίην τῶν δύο αὐτῶν ἀγνώστων, εἰς τὴν ἰσοδύναμον πάντοτε ἀνύψωσιν τῆς τεχνικῆς καὶ πνευματικῆς ἀναπτύξεως, εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἀλληλοὑποστηρίζωνται, νὰ ἀλληλοσυμπληρῶνται καὶ νὰ ἀλληλοτελειοποιοῦνται.

Βλέπετε ὅμως, Κυρίες καὶ Κύριοι, ὅτι ἐμπήκαμε στὴν διαπλανητικὴ ἐποχὴ καὶ μ' αὐτὴν τὴν δικαιολογίαν οἱ τεχνολόγοι ὠργάνωσαν στὸν κόσμον ὅλον μιὰ νέα ἐπίθεσι, μὲ τὸν σκοπὸ νὰ ἀποδείξουν ὅτι ἡ ἀπόλυτη κυριαρχία τῶν τεχνικῶν εἶναι ἡ μόνη ἐνδεδειγμένη. Καὶ μᾶς λένε : «Ζοῦμε μέσα σὲ μιὰ ἐπανάστασι. Τὰ ὑλικά ἀγαθὰ πού σᾶς ἐτοιμάζουμε κ' οἱ ὀρίζοντες πού σᾶς ἀνοίγουμε γίνονται κτῆμα ὅσον πάει καὶ περισσοτέρων ἀνθρώπων. Οἱ πάντες ἐπικοινωνοῦν τώρα μὲ τοὺς πάντας, εἰς πείσμα τῶν οἰωνοδῆποτε παραπετασμάτων. Αὐξάνει ἀκατάπαυστα ἡ ἱκανοποίησις τῶν ἀναγκῶν καὶ ἀπαιτήσεων

τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ ὁ ἄνθρωπος γίνεται διαρκῶς καὶ πλέον ἀνικανοποίητος. Αὐξάνει ἡ παραγωγικότης καὶ ἡ παραγωγή, ἀλλὰ καὶ ἡ πλεονεξία καὶ ἡ ἀπληστία. Ὁ οὐρανός, πού ἄλλοτε προκαλοῦσε τὸ δέος καὶ τὴν λατρεία, τώρα φιλοξενεῖ τοὺς δορυφόρους καὶ τοὺς πυραύλους, κατασκευάσματα ἀνθρώπινα, πού συλλαμβάνει ἡ Ἐπιστήμη καὶ κατεργάζεται ἡ Τεχνική. Ἀπὸ τὸ ἐργαστήριό τους, ὁ σοφὸς καὶ ὁ τεχνολόγος κατακτοῦν τὸν κόσμον, μεταβάλλουν τὴν σκέψιν εἰς δημιουργίαν, τὴν ἐνέργειαν εἰς κίνησιν καὶ συγκίνησιν, κατανικοῦν καὶ καθυποτάσσουν τὴν φύσιν. Ὁ ἐργαζόμενος χειραφετεῖται σιγά-σιγά ἀπὸ ἓνα μέρος τῶν ὠρῶν ἐργασίας του καὶ παραδίδεται ἔτσι, καὶ ἔξω ἀκόμη τῆς δουλείας του, στὶς ἀπολαύσεις — ἔτσι μᾶς λένε, τουλάχιστον — τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ. Μεταμορφώνεται ἐπομένως τὸ πᾶν γύρω μας καὶ μέσα μας, μὲ μίαν τετραπλῆ πλέον ἐπανάστασι: τῆς Φύσεως, τῆς Ἱστορίας, τῆς Κοινωνίας, ἀκόμη καὶ τῆς ἀνθρώπινης ψυχολογίας, ἀλλ' ὑπὸ μίαν ἀκατανίκητην παγκυριαρχίαν καὶ παντοδυναμίαν: τῆς Τεχνικῆς».

Καὶ μεθυσμένοι ἀπὸ τὴν νέαν αὐτὴν κοσμογονίαν οἱ τεχνικοὶ μᾶς πληροφοροῦν—καὶ μάλιστα ἀγέρωχα: «Τί ρόλον παίζουν πλέον οἱ περασμένοι αἰῶνες, καὶ οἱ ἱστορικὲς κορυφές τῆς ἀνθρώπινης μεγαλοφυΐας, καὶ ὁ κλασικισμὸς καὶ ὁ ρομαντισμὸς, κ' ἡ παλαιὰ φιλοσοφία, καὶ τὰ μέχρι χθὲς κριτήρια τῆς ἀνθρώπινης καὶ τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, καὶ τὰ πρὶν ἀπ' αὐτὴν τὴν ἐπανάστασι δῆθεν ἀθάνατα ἔργα καὶ βιβλία καὶ μνημεῖα, καὶ τὰ σοφὰ παραγγέλματα τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Κομφούκιου ἢ τοῦ Γκάντι; Ἀκόμα δὲ κ' οἱ θρησκείες, τί σημαίνουν τὸ κάτω κάτω, ἀφοῦ ὁ ἄνθρωπος ἀνταποδίδει τώρα πιά ὁ ἴδιος, ὀλοζώντανος, εἰς τοὺς οὐρανοὺς ἐπάνω, τὴν ἐπίσκεψιν πού τοῦ ἔκαμαν εἰς τὴν γῆν ὁ Ἰησοῦς ἢ καὶ οἱ ἄλλοι ἐνσαρκωταὶ τοῦ Θεοῦ,—ἀφοῦ δηλ. ὁ ἄνθρωπος ξεπέρασε ἀκόμα καὶ τὸν ὑπεράνθρωπον τοῦ Νίτσε καὶ ἔγινε ὁ ἴδιος Θεός!»

Καὶ προσθέτουν οἱ τεχνολόγοι μας: «Καὶ τί χρειάζεται πλέον ἡ πολιτικὴ; Ὅση ἀπόστασις χωρίζει τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τὰ μυρμήγκια, ἄλλο τόσο ψηλότερα στέκεται ὁ ἰπτάμενος τεχνικὸς ἀπέναντι τοῦ ἔρποντος πολιτικοῦ. Μύωψ, χαμηλός, ταπεινὸς καὶ στενόκαρδος, ὁ πολιτικὸς ἀσχολήθηκε καὶ ἀσχολεῖται πάντοτε μὲ τὰ μικροσυμφέροντα καὶ τὰ μικροπάθη, μὲ τίς μικροδιαφορὰς καὶ τίς μικροαρπαγές τῶν μικροληστῶν καὶ τῶν μικροτοκογλύφων, τῶν μικροοικοπεδοφάγων καὶ τῶν μικροκαυγατζήδων, πού ἀπετέλεσαν ἀνέκαθεν καὶ ἀποτελοῦν ἀκόμα τὴν μικρόψυχη ἀνθρωπότητα. Καὶ σ' αὐτὴν τὴν ἀνθρωπότητα, δὲν κατώρθωσε ὁ πολιτικὸς οὔτε κἂν τὴν ἀληθινὴν ἐλευθερίαν νὰ δώσῃ, οὔτε κἂν μιὰ ὑποτυπώδη δικαιοσύνην νὰ χαρίσῃ, οὔτε κἂν τὸ κῦρος τῆς ἐξουσίας νὰ ἐπιβάλλῃ, ἀλλοιῶς παρὰ διὰ τῆς βίας συχνότατα, καὶ διὰ τῆς τυραννίας τῶν μετριοτήτων συνηθέστατα! Τί τὴν θέλουμε λοιπὸν τὴν πολιτικὴν, τώρα πού τὰ φτερά μας ἔφθασαν μέχρι τῶν ἄστρων, τώρα πού συναγωνιζόμεθα τὴν ταχύτητα τοῦ φωτός, τώρα πού μετροῦμε μὲ ἑκατομμύρια χιλιομέτρων, τώρα πού μιὰ σωστὴ μαθηματικὴ ἐξίσωσι,—*σὺν* μιὰ σπανιωτάτῃ ἔστω πρώτη ὕλῃ, *σὺν* μιὰ τελειοποιημένῃ τεχνικῇ ἐφεύρεσι, *σὺν* μιὰ ἐπένδυσιν μερικῶν δισεκατομμυρίων δολλαρίων ἢ ρουβλίων,—ὑψώνει τὸν τεχνικὸν μας πολιτισμὸν εἰς τὸ ζηνίθ τοῦ κόσμου, τοποθετεῖ τὸν νέον κυρίαρχον σὲ οὐράνιον πράγματι θρόνον,

του δίνει μιὰ πανίσχυρη κυριαρχία ἐπάνω σὲ ὅλα τὰ ἔμψυχα καὶ τὰ ἀψυχα, ἀκόμα κι' ἐπάνω στὸ ἄπειρον, καὶ χορηγεῖ τὴν εὐχέρεια στὸν πρῶτο ἀληθινὸ Βασιλέα τῶν Βασιλέων, στὸν Τεχνολόγον, καὶ τὴν γῆν μας τὴν ἴδια νὰ ἐκσφενδονίσῃ ὀλόκληρη εἰς τὸ κενὸν καὶ νὰ τὴν ἐξαφανίσῃ,— ἐὰν θέλει;»

Ἄλλὰ καὶ ἂν ὑποθέσουμε ὅτι ὅλα αὐτὰ εἶναι σωστά — πού μερικά εἶναι, βέβαια, ὀρθότατα— τί μὲ τοῦτο ; Γιατί —πρῶτα-πρῶτα,—ποιοῦ τάχα πολιτισμοῦ εἶναι γέννημα καὶ θρέμμα, αὐτὸς ὁ παντοδύναμος τεχνοκράτης ; Ἄν δὲν εἶχαν προηγηθῆ οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Φοῖνικες, οἱ Χαλδαῖοι καὶ οἱ Ἄραβες, οἱ Ἰνδοὶ καὶ οἱ Κινέζοι, οἱ καλόγεροι τοῦ Μεσαίωνος καὶ οἱ καλλιτέχναι τῆς Ἀναγεννήσεως, οἱ Κολόμβοι κ' οἱ Μαγελλάνοι, κ' οἱ Ἐγκυκλοπαιδισταὶ τοῦ 18ου αἰῶνος καὶ οἱ τραπέζιται τοῦ 19ου, τί θὰ ἦταν ὁ σημερινὸς αὐτὸς ὑπερφίαλος αὐθέντης μας, ἂν μὴ ἓνας μικροβιοτέχνης στὸν ὅποιον ὁ κάθε ζωγράφος θὰ ἐδικαιοῦτο καὶ σήμερα ἀκόμη νὰ προστάξῃ σὰν τὸν Ἀπελλῆ : «Παπουτσή, μὴν ἀσχολεῖσαι πέρα ἀπὸ τὰ παπούτσια σου!». Λοιπὸν : Ἄρθρον 1ον, ὁ **τεχνοκράτης μας, νὰ μὴν εἶναι τοῦλάχιστον ἀγνώμων.**

Καὶ ἔξω ὅμως εὐγνωμοσύνης, τί εἶναι λοιπὸν ὁ τεχνοκράτης ; Ἄνθρωπος δὲν εἶναι ; Τί ἄλλο λοιπὸν ἐπιβεβαιώνει, ἂν ὄχι τὸ τοῦ Πρωταγόρα ὅτι «πάντων μέτρον ἄνθρωπος» ; Καὶ τί ἄλλο φιλοδοξεῖ, ἂν ὄχι τὸ τῆς θρησκείας μας ὅτι «ἐγεννήθη κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν τοῦ Θεοῦ» ; Καὶ μὲ τὸ πνεῦμα του λοιπὸν **τὸ ἀνθρώπινο**, μήπως δὲν ἔφθασε —ὅπως κ' οἱ πρόγονοὶ του— στὰ σημερινὰ του ἐπιτεύγματα ; Καὶ κοντὰ στὰ φυσικομαθηματικά του καὶ τὶς πρῶτες του ὕλεις καὶ τὴν τεχνικὴν του ἐξέλιξι, τί θὰ ἦταν, ἂν δὲν ἦταν πνεῦμα, σκέψις, ἰδέα, ψυχὴ ; Τὸ θεμέλιό του, μὲ ἄλλα λόγια, ἀλλὰ καὶ ὁ σπινθὴρ του, μήπως δὲν εἶναι καὶ δὲν θὰ εἶναι πάντοτε ὁ πνευματικὸς αὐτὸς πολιτισμὸς ; Ἐπειτα, σὰν ἄνθρωπος πού εἶναι, μήπως μπορεῖ νὰ πιστέψῃ στὴν ἀνεξαρτησίαν του ; Ὁ ἴδιος ὁμολογεῖ ὅτι ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὰ δισεκατομμύρια τῶν δολλαρίων καὶ τῶν ρουβλίων πού ἐπενδύει τὸ Κράτος του στὶς προσπάθειάς του καὶ στὶς ἐφευρέσεις του. Αὐτὰ ὅμως τὰ τεράστια μέσα, ποιὸς τοῦ τὰ χορηγεῖ, ἂν ὄχι ὁ πολιτικὸς, αὐτὸς πού εἶτε μὲ τὴν ψῆφο τοῦ λαοῦ εἶτε μὲ τὴν τυραννικὴν του ἐπιβολὴν διαθέτει τὴν οἰκονομικὴν ἐξουσίαν καὶ τὸν ὅποιον ἄδικα ἐπομένως τόσο ταπεινωτικὰ περιφρονεῖ ; Τοῦ πνεύματος καὶ τῆς πολιτικῆς δὲν εἶναι ἐπομένως ὁ τεχνικὸς παρὰ τὸ ὄργανον καὶ ὁ ἐκτελεστής. Λοιπὸν, ἄρθρον 2ον : **Ἄς ἔχη τὸ γνῶθι σουτὸν καὶ ἄς εἶναι καὶ μετριόφρων.**

Ἄλλὰ καὶ ἔξω μετριοφροσύνης ἀκόμα : Κάποιος δὲν σταματᾷ τάχα ἢ δύναμις του καὶ ἡ δυνατότης του ; Κάποιοι γραπτοὶ καὶ ἄγραφοι νόμοι μήπως δὲν περιορίζουν καὶ δὲν περιχαράκωνουν τὴν κυριαρχίαν του ; Τὸ εἶπαμε καὶ πρὶν : τὰ κουμπιά, πού πατώντας τα ἐξαπολύει τὶς βόμβες του καὶ τοὺς πυραύλους του, οἱ πολιτικοί, ὁ Ἀϊζενχάουερ καὶ ὁ Κροῦστσεφ, δὲν εἶναι ἐκεῖνοι πού τὰ ἐξουσιάζουν ; Καὶ ἂν αὔριο, αὐτοὶ οἱ πολιτικοὶ ἀποφασίσουν νὰ καταστρέψουν τὶς ἐκσφενδονιστικὰς μηχανὰς τοῦ τεχνικοῦ, ὡς ἐπικίνδυνες γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα, καὶ ἴσως καὶ τὸν ἴδιο τὸν ὑποψήφιον τεχνοκράτην ἂν τὸν ἐξοντώσουν, ὡς κατέχοντα ἀθέμιτα καὶ τρομακτικὰ μυστικά, δὲν θὰ συμμορφωθῆ καὶ δὲν θὰ ὑποταχθῆ ὁ πιθανὸς αὐτὸς Ἡρόστρατος τῆς Οἰκουμένης ; Ἄλλὰ

καὶ στὸ ἐπίπεδο τῶν ἀγράφων νόμων, οἱ θρησκείες ποὺ προστατεύουν τὴν ζωὴ τῶν ἀνθρώπων, καὶ ποὺ κυριαρχοῦν στὶς ψυχὲς τῶν ἀνθρώπων, καὶ ποὺ καθοδηγοῦν τὰ ἐνστικτα καὶ ἐμπνέουν τὶς συνειδήσεις τῶν ἀνθρώπων, μήπως δὲν συνιστοῦν τὴν *μειξονα* ἐκείνην *δύναμιν* ποὺ θὰ ἔχη τὴν τελευταίαν λέξιν, τὴν δύναμι ποὺ σηκώθηκε τώρα ἐναντίον τῶν ἀτομικῶν καὶ πυρηνικῶν ἐξοπλισμῶν καὶ ποὺ ἀξιοῖ, τὰ τεχνικὰ ἐπιτεύγματα τῆς ἐπιστήμης νὰ τεθοῦν εἰς τὴν ἀποκλειστικὴν ὑπηρεσίαν τῆς εἰρήνης, τῆς ὑγείας καὶ τῆς εὐτυχίας τοῦ ἀνθρώπου ; Λοιπόν, ἄρθρον 3ον : Ὁ ὑποψήφιος τεχνοκράτης ἄς καταλάβῃ ὅτι *δὲν τοῦ ἐπιτρέπεται νὰ μὴν εἶναι νομοταγῆς, εὐσεβῆς καὶ ἀνθρωπιστῆς, δηλ. ιδεολόγος.*

Ἔτσι, πάντως, ὁ δυναμισμὸς τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ περιορίζεται στὶς λογικὲς, ἀνθρώπινες διαστάσεις του. Οὔτε θεϊκὴν ἐξουσία θὰ ἀποκτήσῃ ποτέ ὁ τεχνολόγος, οὔτε σὲ θεοὺς θὰ μᾶς μεταμορφώσῃ, οὔτε τὸ ἥλιακὸν καὶ πλανητικὸν σύστημα θὰ μεταβάλλῃ ποτέ, οὔτε τὸ μυστήριον τῆς ζωῆς καὶ τῆς σκέψεως τῶν ἀνθρώπων θὰ ἐξηγήσῃ ποτέ, οὔτε ποτέ, ἀπὸ θνητοὺς καὶ φθαρτοὺς, θὰ μᾶς κἀνῃ ἀθάνατους καὶ αἰώνιους. Στὰ δὲ πλαίσια μέσα στὰ ὁποῖα μεγαλουργεῖ, ὁ τεχνικὸς πολιτισμὸς δὲν θὰ εἶναι πάντοτε — καὶ ἐκεῖ ἀκόμα — παρὰ ἓνα ἔδαφος ἀσκήσεως, ἓνα τμῆμα, ἓνα συμπλήρωμα, ἂν θέλετε, μιὰ πλευρὰ τῆς ἐξελίξεως — ἂν προτιμᾶτε — τοῦ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ. Οἱ λαοὶ δὲν θὰ τοῦ ἐπιτρέψουν ποτέ νὰ διαθέτῃ τυραννικὰ τὴν τύχην τους. Ἄδιαφιλονέικητο καὶ ἀκλόνητο θὰ παραμείνῃ τὸ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου ὅτι «ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος». Ἄλλὰ καὶ ὁ Ἡράκλειτος, ποὺ πρῶτος διεπίστωσε τὴν ἐπ' ἄπειρον μετατροπὴ τῆς ὕλης, ποτέ οὔτε διεψεύσθη οὔτε θὰ διαψευσθῇ ὅταν προσδιόρισε ὅτι καὶ τῆς ὕλης ἡ ρευστότης ὑπακούει σὲ κάποιους αὐτοὺς νόμους.

Ὅλ' αὐτὰ δὲν μᾶς ἐμποδίζουν, βέβαια, νὰ ὑποκλινόμεθα μὲ θαυμασμὸ καὶ μὲ εὐλάβεια μπρὸς στὶς χθὲς ἀκόμα ἀπίστευτες κατακτήσεις τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ. Σ' ἓναν τόπο μάλιστα σὰν τὸν δικὸν μας, ὅπου, ἐπὶ τόσον καιρὸ, ἐκυριαρχήσῃ τόσο ἀπόλυτα, μὲ νοθευμένη μάλιστα συχνὰ τὴν οὐσίαν του, ἓνας τυπικὸς κλασικισμὸς, ἡμεῖς πρῶτοι θὰ διακηρύξουμε ὅτι στὴν ἐκπαίδευσίν μας, στὴν ἐπιστημονικὴν μας δραστηριότητα, στὴν ἐπαγγελματικὴν μας ζωὴ καὶ ἐξέλιξι, ὁ τεχνικὸς πολιτισμὸς, αἱ τεχνικαὶ σπουδαί, ὁ τεχνικὸς προσανατολισμὸς, πρέπει νὰ ἀποκτήσουν μιὰ θέσιν ἴση πρὸς τὸν θεωρητικὸν καὶ ἱστορικὸν παράγοντα, πρὸς τὴν κλασικὴν μας παιδείαν, πρὸς τὴν πατροπαράδοτον κατεύθυνσίν μας. Γιατί, ἂν θέλουμε νὰ ἐξοντώσουμε καὶ τὰ ὅσα καλὰ ἔχουμε συγκομίσει, χάρις σ' αὐτὰ τὰ προαιώνια ἐφόδια, — ἂν θέλουμε νὰ χάσουμε τὴν ἀγάπην τῆς ἐλευθερίας, τὸ ἐθνικὸν μας φρόνημα, τὴν θρησκευτικὴν μας συνείδησιν, τὴν λατρείαν τοῦ λόγου, — δὲν ὑπάρχει ἀσφαλέστερος τρόπος ἀπὸ τὴν ἀπροθυμίαν μας στὸ νὰ συγχρονισθοῦμε καὶ στὸ νὰ βαδίσουμε μὲ τὸν παλμὸν τῆς σημερινῆς ἀνθρωπότητος. Ὅμως, αὐτὸ μας τὸ καθήκον δὲν πρέπει καὶ νὰ μᾶς παρασύρῃ στὶς ὑπερβολάς, οὔτε καὶ νὰ μᾶς κἀνῃ νὰ προβλέψουμε, νὰ φοβηθοῦμε, — ἢ ἴσως καὶ νὰ εὐχηθοῦμε! — τὸν πνιγμὸν τοῦ πνευματικοῦ ἀπὸ τὸν τεχνικὸν πολιτισμὸν. Ἄλληλέγγυοι, ἀλληλένδετοι καὶ ἀλληλοσυμπλήρωτοι — καθὼς, νομίζω, τοὺς ἀποδείξαμε — συναπαρτίζουσι, οἱ δύο τους μαζί, τοὺς δύο παμμέγισ-

στους συντελεστές τοῦ ἐνιαίου καὶ αἰωνίου πολιτισμοῦ. Καὶ μάλιστα, μεταξὺ τῶν δύο, — καὶ λόγῳ πατρότητος, καὶ λόγῳ ἱστορίας, ἀλλὰ καὶ λόγῳ ζωτικῆς σκοπιμότητος, — ὁ πνευματικὸς συντελεστὴς ἔχει καὶ πρέπει νὰ κρατήσῃ ἐναντι τοῦ τεχνικοῦ ἓνα ἱεραρχικὸ προβάδισμα καὶ ἓνα ἀξιολογικὸ καὶ πρακτικὸ προνόμιον ἐλέγχου καὶ ἐξουσίας. Πάντως, — ἐφ' ὅσον μποροῦμε νὰ προμαντέψουμε τὸ μέλλον — ἢ κ' οἱ δύο μαζί θὰ ζήσουν, ἢ κ' οἱ δύο μαζί θὰ σβύσουν. Κ' ἐπειδὴ τὸ πνεῦμα εἶναι ἀθάνατο, θὰ εἶναι κρίμα νὰ χρειασθῇ νὰ καταφύγῃ στὰ πλάσματα κανενὸς ἄλλου πλανήτη, γιὰ νὰ ξαναρχίσῃ ἀπ' ἐκεῖ τὴν πορεία του!